

DIRLİK TEMELLİ TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME YAKLAŞIMIYLA YEREL YÖNETİM BÜTÇELERİNE BAKMAK: KARS BELEDİYESİ¹

Prof.Dr. Gülay GÜNLÜK-ŞENESEN*

Doç.Dr. Nuray ERGÜNEŞ**

Doç.Dr. Ayşegül YAKAR ÖNAL***

Özet

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB) uygulamalarından hareketle geliştirilen Dirlik Temelli Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (DTCDB) yaklaşımı bireylerin dirlik temelinde yapabilirliklerine odaklanır ve merkezi/yerel yönetimlerin faaliyetlerinin kadın ve erkeklerin yapabilirliklerini ne derecede iyileştirdiğini izleme çerçevesi sağlar. Bu yazıda, bu yaklaşımın Türkiye'deki ilk uygulaması olan çalışmamızın Kars Belediyesi'ne ilişkin bulguları sunulmaktadır. Kars Belediye bütçesinin yapabilirlikler yaklaşımıyla toplumsal cinsiyet denetimi için, yapabilirlikler ile belediye fonksiyonları, yapabilirlikler ile belediyedeki birimler ve belediyedeki birimler ile belediye fonksiyonları eşleştirilmiş ve 2013 Performans Programı'nda planlanan hizmetlere ayrılan ödenekler bu eşleştirme ışığında üç farklı matrise yerleştirilmiştir. Bu döküm Kars Belediyesi'nin faaliyetlerinin özellikle kadınların dirliği açısından değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapabilirlikler, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, Dirlik Temelli Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, Kars Belediyesi

---

¹ Bu çalışma TÜBİTAK-SOBAG 112K481 no'lu araştırma projesinin bulgularına dayanmaktadır. Araştırma Gülay Günlük-Şenesen'in yürütücülüğünde Ayşegül Yakar Önal, Burcu Yakut Çakar, Nuray Ergüneş ve Yelda Yücel tarafından Nisan 2013-Temmuz 2014 döneminde yapılmıştır. Proje danışmanı Şemsa Özar'a önerileri, proje asistanları İpek Gümüşcan ve Mustafa Kahveci'ye yetkin katkıları için teşekkür ederiz.

* İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gulaygs@istanbul.edu.tr.

** İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, nurayergunes@gmail.com

*** İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aysgl@istanbul.edu.tr

Assessment of Local Administration Budgets from the Well-Being Perspective: The Case of Kars

Abstract

Well-Being Gender Budgeting (WBGB) extends and improves the gender budgeting (GB) literature by focusing on individual capabilities and serves as a useful tool to assess the extent of progress on women's and men's capabilities brought by central and/or local public services. Our work is the first application of WBGB in Turkey and we present the findings for Kars municipality for illustration in this paper. We gender-audit the Kars municipality budget allocations in three mapping stages: capabilities with municipality functions, capabilities with responsible units and responsible units with municipality functions. Women's capabilities-related expenditure matrices were constructed with the 2013 Performance Program data.

Keywords: Capabilities, Gender Budgeting, Well-being Gender Budgeting, Kars Municipality

Giriş

Toplumsal refahı etkileyen, toplumu değiştirip, dönüştüren kamu politikalarının etki ve sonuçlarına ilişkin genel kabul gören yaklaşım, kamu politikalarının kadınlar ve erkekler üzerinde aynı sonuçları yaratacağıdır. Örtük olarak kadın ve erkeğin toplumda eşit haklara ve olanaklara sahip olduğu varsayımından hareket eden bu yaklaşımda, kamusal hizmetler hem yararlananlar hem de sunanlar bakımından tarafsız olarak kabul edilmektedir. Bu “eşitlik ve tarafsızlık” ilkesi, kadın ve erkeğin ekonomik ve sosyal konumlarındaki erkeğin lehine güç ve iktidar ilişkilerini barındıran eşitsizliklerin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, cinsiyet körü kamu politikaları mevcut eşitsizlikleri yeniden üretebileceği gibi yeni eşitsizlikler de yaratabilir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilebilmesi için, eğitimden sağlığa, güvenlikten ulaşturmaya birçok alanı kapsayan kamu politikalarının cinsiyet etkilerinin göz önünde bulundurulması ve toplumsal cinsiyete duyarlı olması gerekmektedir. Bu yaklaşım, genel anlamda, toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma, kamu politikaları bağlamında ise, toplumsal cinsiyete duyarlı kamu politikaları olarak adlandırılmaktadır. Uluslararası metinlerde ilk kez 1985’de Nairobi’de gerçekleştirilen Üçüncü Dünya Kadınlar Konferansı sonuç bildirgesinde kullanılan ve 1995’de Pekin’de gerçekleşen Dördüncü Kadın Konferansında ise ortak deklarasyona dönüşen toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma, genel bir ifadeyle, politika yapıcılar tarafından toplumsal

cinsiyet eşitliği perspektifinin politika yapım sürecinin bütün aşamalarına, programlara içerilmesi, böylece politik süreçlerin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve yeniden değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Elson, 2003, s. 1; COE, 2004, s. 12).

Toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırmanın bütçeye uyarlanması olarak ifade edebileceğimiz Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB), cinsiyetlerarası eşitliği sağlamak için bütçelerin cinsiyet temelinde ele alınması, bütçeleme sürecinin her aşamasında toplumsal cinsiyet perspektifinin içerilmesi ve gelirler ile harcamaların yeniden yapılandırılması olarak tanımlanmaktadır (COE, 2005, s. 10). TCDB yaklaşımı kamu bütçelerinin birer teknik muhasebe belgeleri olmadıkları, bütçelerin iktisadi, siyasi, toplumsal öncelik ve tercihleri yansıttığı görüşünü temel alır. Bu ise kamu hizmetlerine ilişkin harcama ve gelirlerin bileşiminin hem toplumdaki kaynak dağılımını belirlediği, hem de toplumdaki kaynak dağılımı tarafından belirlendiği anlamına gelmekte, bu etkileşimin ana çerçevesini ise benimsenen makroiktisat politikaları ile sosyal politikalar çizmektedir. Genelde bu politikaların, özelde ise sunulan kamu hizmetlerinin toplumdaki sonuçlarının cinsiyet boyutu vardır (Stotsky, 2006). Cinsiyet boyutu gözönüne alınmadığında, politikaların mali yansımalarını kapsayan bütçeler de cinsiyetlerarası eşitsizliğin üretilmesinin aracı olmaktadır. Öte yandan, kamu politika tasarımı toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilmesi hedefiyle eşleşen bir bütçe kamusal kaynak dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesinin de aracıdır (Elson, 2006, s. 32, 67; Günlük-Şenesen, 2010, 2013). Feminist iktisatçılar tarafından sorunsallaştırılarak gündemleştirilen bu konu, kadınların güçlendirilmesini stratejik hedef olarak belirleyen Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların gündemine 2000'li yıllarda yerleşmiştir (Elson, 2006; Klatzer ve Neumayr, 2006). Bu hedef doğrultusunda kaynak tahsisinin de gözetilmesiyle, TCDB yerleşiklik kazanmıştır.

TCDB yaklaşımını uygulama aşamaları açısından düşünürsek, kamu politika tasarımı cinsiyetlerarası eşitsizliğin bir sorun olarak belirlenmesi başlangıç noktasıdır. Ardından, çeşitli göstergelerle eşitsizlik alanlarının saptanması, eşitsizlikleri gidermek için ayrıntılı bir yol haritasının oluşturulması gerekir. Bu yol haritasının uygulanması kaynak tahsisine bağlıdır. Özetle, kamu kaynaklarının hakça kullanımı ve kamu gelirlerinin yükünün hakça üstlenilmesi, bütçenin kadın ve erkeklerin, kız ve oğlan

çocukların yararlanmalarına göre yapılandırılmasını gerektirir (Günlük-Şenesen, 2009, 2010; IPU 2004, 2007).

Son yıllarda TCDB uygulamalarından hareketle geliştirilen Dirlik Temelli Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (DTCDB) (Well-Being Gender Budgeting-WBGB) yaklaşımı ise bireylerin dirlik (well-being) temelinde yapabilirliklerine (capabilities) odaklanır ve merkezi/yerel yönetimlerin politikalarının kadınların ve erkeklerin yapabilirliklerini ne derecede iyileştirdiğini izleme çerçevesi sağlar. Bu gereksinimin nedeni, merkezi/yerel yönetimlerin sundukları mal ve hizmetler, uyguladıkları politikalar ve diğer pek çok fonksiyonları ile yapabilirlikleri etkileyen en önemli dönüştürme faktörlerinden biri olarak işlev görmesidir (Addabbo vd., 2008a, 2008b, 2010, 2011).

DTCDB yaklaşımının temelini “well-being” kavramı oluşturur. Bireyin iyi olma halini belirli maddi ve manevi koşulların sağlanmasına bağlayan bu kavramın Türkçe karşılığı olarak, “dirlik” kelimesini kullanıyoruz. Türk Dil Kurumu dirliği yaşayış, hayat, sağlık, varlık, geçim, huzur, erinç ve (Osmanlı Devleti’nde) bir hizmete karşılık olmak üzere bir kimseye devletçe verilen aylık veya bir yere bağlı gelir olarak tanımlamaktadır. Tüm bu anlamlarıyla “dirlik” kelimesinin “well-being” kavramıyla çok büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Nesnel ve öznel pek çok faktörün bileşiminden oluşan dirliğin kadınlar ve erkekler için farklı süreçler olduğunun farkına varılması, refah araştırmalarında ve politika yapım süreçlerinde önem arz eder. Diğer bir deyişle, dirliğin de toplumsal cinsiyetli bir kavram olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Addabbo vd., 2010, 2011).

Amartya Sen (1999)’den hareketle, Martha Nussbaum (2003) ve Ingrid Robeyns (2003, 2008, 2010)’in geliştirdiği yapabilirlikler yaklaşımı, dirlik meselesine feminist yöntemle bakmak için çok elverişli bir çerçeve sunmuştur. Yaklaşımın dört temel bileşeni bulunur: 1. İşlevsellikler (functionings), kişinin yapabildiği ve olabildiği durumları anlatır; eğitimli, sağlıklı olma, sokağa çıkabilme, sosyal ilişkiler içinde yer alma gibi. 2. Yapabilirlikler ise bu işlevselliklerin fırsatları olarak tanımlanır: Kadınların akşam hava karardıktan sonra sokağa çıkabilme fırsatı olması, sokakların aydınlık olması, yeterli ulaşım imkânlarının olması ve çevrenin güvenli olması gibi faktörlere bağlıdır; eğitim alabilmeleri için erişebilecekleri okulların olması gerekir; sağlıklı olabilmeleri için hastanelerin ücretsiz, düşük ücretli ve kolay ulaşılabilir olması gerekir. 3. Yapabilirlikler Kümesi

(capability set): Fırsatlar sunulduğunda, bireylerin, kendi dirlik tanımları esasında tasarlayacakları bileşimler, erişebildikleri tüm yapabilirlikler kümesini oluşturur. 4. Dönüştürme Faktörleri (conversion factors) ise yapabilirlikler kümesini etkileyen ve oluşumuna katkıda bulunan faktörlerdir. Ailevi (haneîçi işbölümü gibi), çevresel, kurumsal, siyasal, kültürel, dini ve ataerkil yapılar dönüştürme faktörleri arasında sayılabilir. Örneğin, yerel yönetimlerin (parkların, durak sayılarının ve aydınlatmanın artırılması gibi) kadınlar lehine sağladıkları her türlü hizmet pozitif dönüştürme faktörüdür. Kadınların hava karardıktan sonra sokağa çıkamamasının nedeni ataerkil baskı ise, bu da negatif dönüştürme faktörüdür. Yapabilirlikler yaklaşımı kavramsallaştırdığı dönüştürme faktörleri ile eşitsizliklerin açığa çıkarılabilmesinin ve giderilmesinin araçlarını da sağlar. Erişim, pek çok eşitsizliğin temelinde yatan en önemli nedendir. Bir kadının eğitim hakkı olabilir, ama eğer kadınlar ve erkekler arasında eğitim oranlarında farklılık varsa, bunun nedeninin sorgulanması gerekir, çünkü hakların tanınmış olması o hakların kullanılmasını garanti etmez. Yapabilirlikler yaklaşımı erişim perspektifiyle, iktisadi analizde yaygınlıkla göz ardı edilen haneîçi üretim, ücretsiz emek ve bakım emeği alanlarını öne çıkararak, kadınların ve erkeklerin kaynaklara erişim ve dirlik farklarını bu alanlar üzerinden açıklamanın araçlarını sağlar. Kadınların ev işi ve bakım yükümlülükleri, erkeklerle aynı düzeyde eğitime, istihdama, sunulan yerel hizmetlere, toplumsal faaliyetlere ve boş zaman etkinliklerine erişmesini engeller ve pek çok yapabilirliği aynı anda etkiler.

Çalışmanın izleyen bölümünde, dirlik kavramının çok boyutlu ve çok katmanlı yapısının açığa çıkarılmasında büyük önem taşıyan yapabilirlikler perspektifinin TCDB yaklaşımına uyarlanmasının yöntemsel çerçevesi ve uygulama örnekleri ele alınacak, ikinci bölümde ise DTCDB yaklaşımının yöntemsel çerçevesi Türkiye'ye uyarlanacaktır. Bu bölümü, uygulama örneğimiz olan Kars Belediyesi'nin DTCDB denetimi izleyecek, Sonuç bölümünde ise çalışmamızın bulguları değerlendirilecektir.

1. Dirlik Temelli Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: TCDB'nin Yapabilirlikler Yaklaşımı ile Düzenlenmesi, Yöntem ve Örnekler

DTCDB öncelikle yerel yönetim odaklı bir yaklaşımdır ve genellikle üç aşamada uygulanması önerilmektedir:

1. Yerel yönetimlerin fonksiyon ve sorumlulukları ile ilişkili, yerel olarak tanımlanmış bir “yapabilirlikler” listesi oluşturulur.
2. İçerik analizi yapılır ve buna uygun göstergeler oluşturulur.
3. Bütçeler yoluyla yapabilirlikler ve yerel yönetim politikalarının etkileşimi incelenir.

İlk aşama için Nussbaum’un (2003) oluşturduğu ‘temel insani yapabilirlikler’ listesinin esas alınması yaygındır. Bu listede yer alan 10 temel yapabilirlik şunlardır: Normal bir sürede insanca bir yaşam sürebilme; bedeni olarak sağlıklı olma; bedeni bütünlüğe sahip olma; duyuları, hayal gücünü, düşünme ve mantığını kullanabilme; duygulanabilme; iyiyi ayırt edebilme ve kişinin kendi yaşam planı üzerinde tasarrufu olabilmesi; duygusal yakınlık kurabilme; bitki, hayvan ve çevreyle ilişkili, onlara değer vererek yaşayabilme, oyun oynayabilme/eğlenme, kişinin çevresi üzerinde toplumsal katılım ve mülk sahibi olabilme yoluyla etkide bulunabilmesi.

Her bir yapabilirliğin ayrıntılı bir şekilde tanımlandığı bu liste, DTCDB çalışmaları için esin kaynağı olmuştur (Addabbo 2008; Addabbo vd., 2008a; Addabbo vd., 2010). Yapabilirlikler yaklaşımı kamu yönetiminin farklı düzeylerine uyarlanabilmesi açısından da oldukça esnek bir yaklaşımdır (Addabbo vd., 2011). Merkezi düzeyde uygulanabileceği gibi, örneğin, amaç belirli bir müdürlüğün işlevlerinin incelenmesi ise yöntem, bu müdürlüğe ilişkin yapabilirlikler listesi çok daha ayrıntılı tanımlanarak uygulanabilir; bu müdürlüğün bütçesi ve etkinlikleri bu çerçeveden incelemeye tabi tutulabilir. Ya da araştırmanın kapsamına bağlı olarak, seçilmiş bazı yapabilirliklere de odaklanılabilir (örneğin, uygun iş koşullarında çalışabilme veya sağlık hizmetlerine ulaşabilme gibi) ve yerel yönetimin bu işlevselliklerde ne kadar dönüştürücü olabildiği anlaşılmaya çalışılır.

İlk aşamada, kanunlardan, kendi tüzük ve programlarından yola çıkarak, yerel yönetimlerin yerel halka karşı sorumlulukları belirlenir. Bu belirleme işlemi ne kadar çok katılımcılık içerirse, toplumda TCDB farkındalığının o kadar artması beklenir (Addabbo vd., 2011). Bu sorumluluklar çerçevesinde yerel yönetimlerin dönüştürücü olduğu bir yapabilirlikler listesi tanımlanır. Bu liste araştırılan yerel yönetimin özgün koşullarına göre değişiklik gösterecektir. Böyle bir listenin belirlenmesi

ölçülebilir, gözlemlenebilir gösterge oluşturmada, bunların takibinde ve politikaların etkisinin değerlendirilmesi sürecindeki en önemli aşamadır.

Yapabilirlikler listesinin hazırlanmasından sonraki aşamada, her bir yapabilirlik için hâlihazırdaki makro ve mikro verilerden bir gösterge listesi hazırlanır ve ilgili bölgeye ilişkin “içerik analizi” yapılır. Kadın-erkek kırılımında toplanan verilerin yanı sıra, içerik analizi için niteliksel yöntemlere de başvurulabilir. Derinlemesine görüşmeler, odak gruplar bu analize destek sağlar. Örnek olarak, il veya yerel yönetim düzeyinde derlenen toplumsal cinsiyet kırılımındaki verilerde kadınlarla erkekler arasındaki açık, ulusal ortalamalardan ne kadar saptığı gibi göstergeler yoluyla ortaya konur. Bu işlem bütçe analizlerinden önceki aşamadır.

Üçüncü aşama, yerel yönetim bütçelerinde öngörülen harcamaların yapabilirliklere göre fonksiyonel, idari veya farklı biçimlerde dağılımının elde edilmesidir. Yapabilirlik matrisi, örneğin Bologna Bölgesi için satırların yönetim birimleri, sütunların yapabilirlikler olduğu bir matris şeklinde tasarlanmıştır (Tablo 1.1) (Addabbo, 2008). Roma İli yapabilirlik matrisi ise Belediye Etkinlikleri bazında (Tablo 1.2) tanımlanmıştır (Addabbo vd., 2008b).

Tablo 1.1. Bologna Bölgesi Yapabilirlik Matrisi: Sorumlu Birimler Bazında Harcamalar

Yapabilirlikler

Yerel Yönetimdeki Sorumlu Birimler	Bilişsel	Kamusal ve özel Kaynaklara Erişim	Kendi ve başkaları için bakım	Sanat ve kültür etkinliklerine katılım	Yeterli ve sağlıklı alanlarda yaşama	Fiziksel Hareketlilik	Katılımcı ve aktif vatandaşlık
	Müdürlük 1						
Müdürlük 2							
Müdürlük 3							
Müdürlük 4							
...							
....							
....							

Kaynak: Addabbo, 2008.

Tablo 1.2. Roma İli Yapabilirlik Matrisi: Belediye Etkinlikleri Bazında Harcamalar

Bütçe Kalemleri	Yapabilirlikler								
	Bilgiye erişim	Sağlıklı yaşam sürme	İş bulma ve iş yapabilmeye	Kamusal kaynaklara erişim	Yeterli, güvenli ve sürdürülebilir çevresel alanlarda yaşama	Yolculuk	Başkalarının bakımı	Kendi için bakım: kültür, spor ve rekreasyon	Kamusal hayata katılım ve adaletli bir toplumdaki yaşamak
Çevre									
Hareketlilik									
Borçlar									
İnsan Kaynakları									
Emek ve Ekonomi									
Refah									
Kültür, Spor, Turizm, Boş Zaman									

Kaynak: Addabbo vd., 2008b.

Farklı kamu yönetimleri arasındaki etkileşimi veya karşılaştırmaları görebilmek için, yapabilirlikler listesi daha genel tanımlanarak, farklı seviyedeki kamu yönetimleri temelinde matrisler de yapmak mümkündür (Tablo 1.3) (Addabbo, 2008).

Tablo 1.3. Yapabilirlikler Matrisi: Farklı Kamu Yönetimleri Bazında Harcamalar

Yapabilirlikler	Belediye	İl Özel İdare	Bölge	Merkezi Yönetim
Eğitim alma, eğitilmiş olma				
Bilgi sahibi olma istihdam				
Kamusal kaynaklara erişim				
Sağlıklı yaşam sürme				
Güvenli hissetme				
Kendi için bakım				
Başkalarının bakımı				
Kültür sanat etkinliklerine katılım				
Yeterli, güvenli ve sağlıklı barınma				
Fiziksel hareketlilik				
Katılım ve aktif vatandaşlık				

Kaynak: Addabbo, 2008.

Söz konusu harcama dağılımlarını elde ettikten sonra etki analizleri yapılır; yine başta oluşturulmuş içerik analizi veri seti ile karşılaştırılarak, kadınlar ve erkekler üzerindeki etkiler gözlenmeye çalışılır ve politika önerileri geliştirilir.

Örneğin, Addabbo vd. (2010), Modena Şehir Konseyi için yaptıkları araştırmada özel olarak bakım yapabilirliğine odaklanarak belediyenin doğrudan veya dolaylı bakım hizmeti konusunda yaptığı faaliyetleri incelemişlerdir. Sonuçta bu hizmetler içerisinde önemli payı olan para transferi şeklindeki hizmetin, özel önlemler alınmadığı sürece, eğitim düzeyi düşük kadınların daha çok evde oturup çocuklarına bakmayı tercih etmeleri ile sonuçlanacağını bulmuş ve dolayısıyla da bu ailelerin çocuklarının kamusal bakım kurumlarından yararlanma olasılığının düşeceğini öne sürmüşlerdir. Bu örnek, kamusal bakım kurumları mevcut olsa bile, farklı kamu politikalarının kadınlar ve çocuklar üzerinde çelişen sonuçlar üretebildiğini göstermesi nedeniyle, kamu politikalarının tasarımının ve etkilerinin çok boyutlu ve bütünlüklü ele alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

2. Dirlik Temelli Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Türkiye'ye Uyarlanması: Yapabilirlik Evreninin ve Matrislerin Oluşturulması

DTCDB Türkiye'de daha önce araştırılan bir konu değildir. Bu nedenle uygulamanın strateji ve araçlarını geliştirmek çalışmamızın ilk adımlarından birini oluşturmuştur. Buna göre, öncelikle Nussbaum'un (2003) 'temel insani yapabilirlikler' listesi ve DTCDB konusunda literatürdeki diğer uygulamalar (Addabbo 2008; Addabbo vd., 2008a, 2008b; Addabbo vd., 2010) ışığında, belediyenin dönüştürücü faktör olarak işlev gördüğünü düşündüğümüz bir yapabilirlikler listesi hazırladık. Bu liste oldukça genel başlıklardan oluşuyor gibi görünse de, kadınların dirliğini bütünlüklü olarak değerlendirmemize olanak sağlayan tüm boyutları içermeyi amaçlamaktadır. Çalışmamızın eksenini oluşturan 10 temel yapabilirlik şöyledir: 1. Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim, 2. Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim, 3. Boş Zaman ve Spor Etkinliklerine Erişim, 4. Bakım Hizmetlerine Erişim, 5. Toplumsal ve Siyasi Katılım, 6. Ücretli İstihdama ve Uygun Çalışma Koşullarına Erişim, 7. Parasal Gelire Erişim, 8. Sağlığa Erişim, 9. Eğitim ve Öğrenime Erişim ve 10. Şiddetsiz Bir Yaşama Erişim. Bu yapabilirlik alanlarını, 5393 Sayılı Belediye Kanunu çerçevesinde belediyelerin yetki, görev ve

sorumluluklarının önceliklerini göz önüne alarak sıraladık. Buna göre, belediyeler öncelikle imar, altyapı, ulaşım faaliyetleri ile park, bahçeler, sosyal alanlar ve çeşitli rekreasyon alanlarında hizmet sunmaktadır. Bu alanlar, yukarıdaki listede ilk üç yapabilirlik ile ilişkilendirilmiştir.

Dirlik kavramının çok boyutluluğu çok sayıda göstergenin tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, her bir yapabilirlik alanına ilişkin potansiyel bir gösterge listesi hazırladık. Oluşturduğumuz göstergelerin kentler arası karşılaştırmaya imkân tanıyabilecek göstergeler olmasına dikkat ettik. Potansiyel kavramını kullanmamızın nedeni, (bazı verilere ulusal, bazı verilere bölgesel veya il bazında ulaşılabilir olsa da) bu verilerin sistematik olarak yayınlanmaması, hatta çoğunun hâlihazırda var olmamasından kaynaklanmaktadır.

Bu gösterge listesi, kadınların dirliğini açıklayabilmek için hangi göstergelere başvurmak gerektiğini düşünmek üzere hazırlanmıştır. Örneğin, belediyenin *Ücretli İstihdama ve Uygun Çalışma Koşullarına Erişim* yapabilirliği üzerindeki dönüştürücü etkisini gözlemleyebilmek için şu göstergeler tanımlanmıştır: Belediye tarafından düzenlenen kurslar olup olmadığı; bu kurslardaki öğrenci sayıları ve kadın/erkek oranları; işyeri kurma ve ruhsat alma kolaylığı/güçlüğü; belediyenin emek ve istihdamla ilgili bir biriminin olup olmadığı; aktif ve pasif emek politikalarının uygulanıp uygulanmadığı; kadın işyeri sahiplerinin desteklenip desteklenmediği; ruhsat sahipleri arasında kadın/erkek oranı; ne tip işgücü eğitim ve kursları olduğu; bu eğitimlere kaç kişinin katıldığı; bu tip eğitim merkezleri varsa buralarda çocuk bakımı hizmetleri olup olmadığı; işyerlerinin iş sağlığı açısından denetimlerinin ne kadar sıklıkla yapıldığı ve kentte mikrokredi projeleri olup olmadığı gibi. Bütün bunlara ek olarak, belediyenin kurum içi faaliyetlere toplumsal cinsiyet eşitliği hedefini yerleştirip yerleştirmedeğini anlamaya dönük bazı sorular da gösterge setine dâhil edilmiştir: Belediyenin kendi personeline yönelik bakım hizmeti olup olmadığı; belediyede istihdam edilen personelde kadın/erkek oranları ve kota uygulaması olup olmadığı gibi. Yapabilirlikler ile belediye politikalarının etkileşimini açığa çıkarmak üzere tasarlanan bu gösterge listesi, içerik analizlerinin ve matris analizlerinin de temel çerçevesini oluşturmuştur.

Kadınların dirliğinin boyutlarını 10 farklı yapabilirlik temelinde tanımladıktan ve her bir yapabilirlikle ilişkili göstergeleri oluşturduktan sonraki adım, yetki, görev ve sorumluluklarını inceleyerek belediyenin temel fonksiyonlarını belirlemek olmuştur. Bunun için belediyenin kamuya açık belgeleri (stratejik plan, performans programı, faaliyet raporu, web sitesi) taranmış; teşkilat şeması ve müdürlüklerin görev tanımları incelenmiştir. Bu

incelemenin sonucunda belediyenin temel fonksiyonlarının şu başlıklar altında toplandığı gözlemlenmiştir: İmar ve şehircilik, çevre, ulaşım, sağlık, itfaiye ve afet yönetimi, kültür ve turizm ve sosyal hizmetler. Ancak, belediye fonksiyonlarının saptanan bu alanlardan daha kapsamlı olduğu açıktır. Örneğin, meslek ve beceri edindirme kursları gibi etkinlikler, kadınların dirliğini oluşturan en önemli yapabilirliklerden *Ücretli İstihdama ve Uygun Çalışma Koşullarına Erişim* alanında belediyenin dönüştürücü olabileceğini gösterir. Bu nedenle, fonksiyon listemize “emek ve istihdam” işlevi de dâhil edilmiştir.

Bundan başka, yine önemli bir yapabilirlik olan *Toplumsal ve Siyasi Katılım* alanında da belediye kayda değer bir işleve sahip olabilecek konumdadır. Belediye, kararlara kadınların katılımını sağlayarak, kadınların belediyeye ulaşma mekanizmalarını güçlendirerek ve meclisteki kadın üye sayısını artırarak kadınların toplumsal ve siyasi katılımını güçlendirebilir, toplumda demokrasi alışkanlıklarını geliştirebilir. Bu nedenlerle, resmi belgelerde yer almasa da, belediyenin fonksiyon listesine “demokrasi ve katılımcılık” işlevi de eklenmiştir. Böylece, İmar ve şehircilik, çevre, ulaşım, sağlık, itfaiye ve afet yönetimi, kültür ve turizm, sosyal hizmetler, emek ve istihdam ile demokrasi ve katılımcılık olmak üzere toplam 9 fonksiyon belirlenmiştir.

Bir sonraki adımda, yapabilirlikler listesi ile belediye fonksiyonları eşleştirilerek yapabilirlik matrisi oluşturulmuş ve ilgili göstergeler bu matrise yerleştirilmiştir. Örneğin, kadınların *Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim* yapabilirliği, imar ve şehircilik, çevre ve ulaşım fonksiyonuyla yakından ilişkilidir. Bu yapabilirlikle ilişkili matrise yerleştirdiğimiz göstergelere örnek vermek gerekirse, yaşanan çevrede kaçak ve düzensiz bir yapılaşmanın olup olmaması, elektrik, su altyapılarının yeterliliği, kentteki yol ve diğer altyapı gibi durumlar, çevre kirliliği düzeyi ve bu konuda alınan önlemler kadınların güvenli ve yeterli bir yaşam alanında yaşamasının minimum koşullarını gösterir.

Yapabilirlik matrisi DTCDB analizi yapabilmenin yol haritasıdır. Belediyenin stratejik planı, performans programı ve faaliyet raporunda kadınların dirliğini açıklayıcı olabilecek hangi alan ve göstergelere bakmamız, neyin izini aramamız gerektiği konusunda bize yol gösterir. Son aşamada, belediye faaliyetleri ve bütçeden bu faaliyetlere ayrılan kaynaklar bu göstergeler yardımıyla matrise yerleştirilir ve bütçe harcamalarının yapabilirlikler ve fonksiyonlar bağlamında matrisi (harcamaların dökümü) ortaya çıkarılır.

Çalışmamızda harcama matrislerini oluştururken belediyenin performans programını kullandık. Yıllık program olan performans programında belediyenin harcama alanlarına/programlarına ilişkin planları, o programlar için ayrılan toplam ödenek tutarları ile birlikte gösterilir. Gerçekleşen harcamayı gösteren kesin hesap cetvelleri yerine planlanan harcamayı gösteren performans programını esas almamızın nedeni bütçeleme tekniğinden kaynaklanmaktadır: Bütçeleme tekniği² programlar/faaliyetler için ayrılan ödeneği gider kesin hesap cetvelleri içinde takip etmesi güç, parçalı bir yapıya dönüştürür. Dolayısıyla, programlara ayrılan toplam ödeneği görebilme imkanı verdiğinden, harcama matrislerimizde belediyenin performans programında yer alan bütçe verilerini esas aldık.

Buna göre, dirlik temelli toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe denetimi şu şekilde gerçekleştirilmiştir: Belediyeye ait performans programı incelenmiş, planda yer alan her bir stratejik hedefin ve bununla ilgili gösterge ve faaliyetlerin yapabilirlikler matrisi ile ilişkisi olup olmadığı araştırılmıştır (Uygulamamıza ilişkin eşleştirmenin bir kısmı Tablo 2.1’de gösterilmektedir). Daha sonra, ilgili olanlar için ayrılan kaynak matrisine yerleştirilmiştir. Toplumsal cinsiyet denetimi, kadın-erkek kırılımında harcama verisi olmadığı için belirli varsayımları ve stratejileri gerektirmiştir. Doğrudan kadınlarla ilgili hedef ve harcamanın olduğu durumlar ilgili yapabilirlik ve fonksiyonla eşleştirilebilmiştir. Ancak, bu tip harcamalar, tahmin edilebileceği gibi, çok az bulunmaktadır. Bu nedenle, erkekleri de etkilemesine rağmen, kadınların yapabilirlik kümesi ile daha fazla etkileşim halinde olan, kadınların kentteki yaşama imkânlarını iyileştireceğini düşündüğümüz etkinliklere ayrılan harcamalar programdan ayıklanmıştır.

² Analitik bütçe sınıflandırmasına göre harcama bütçesi, kurumsal, fonksiyonel, finansman tipi ve ekonomik olmak üzere dört bölümden oluşur. Kurumların faaliyetlerinin ekonomik ve mali anlamda türlerini gösteren ekonomik sınıflandırmaya göre yerel yönetimlerin I. düzey ekonomik sınıflandırması; 01 personel giderleri, 02 sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri, 03 mal ve hizmet alım giderleri, 04 faiz giderleri, 05 cari transferler, 06 sermaye giderleri, 07 sermaye transferleri, 08 borç verme, 09 yedek ödenek olarak tasnif edilmiştir. Dolayısıyla, yapılan bir harcama bütçe ödeneklerinde bu sınıflandırmalar çerçevesinde görülebilmektedir. Örneğin, belediyenin kadın sığınmaevi açmak gibi bir programı varsa ve bunun için belirli bir ödenek tahsis etmesi söz konusu ise bu iş için ayrılan toplam ödenek performans programında görülebilir. Ancak bu ödeneğin bir kısmı bina alımı ya da kiralanması için, bir kısmı orada istihdam edilecek personel için, bir kısmı sığınmaevinin elektrik, su gibi cari harcamaları vd. için kullanılacak ve bütçe ödeneklerinde de bu parçalanmış haliyle yer alacaktır. Kısacası, performans programında ortaya konan toplam ödenek, bütçeleme tekniği nedeniyle takip etmesi güç bir parçalanmış yapıya dönüştürmektedir.

Örneğin, kentteki yeşil alan ve parklar öncelikle kadınları ilgilendiren bir harcama olarak değerlendirilmelidir, çünkü bu hizmetin asıl yararlanıcısının çoğunlukla işe giden erkekler değil, bakım yükünü üstlenen, parka yaşlısını ve çocuğunu getiren kadınlar olması beklenir. Benzer şekilde sağlık hizmeti harcamaları da, kadınların işlevsellik/yapabilirliklerinin önemli bir bileşenidir. Önceliğimiz kadınların dirliğinin hangi etkenler tarafından belirlendiği olduğunda, imar ve şehircilik, çevre, ulaşım gibi her bireyi etkileyen alanlardaki faaliyetleri tasnif etmek kolaylaşmaktadır. Belediye hizmetleri arasında seçimler ilgili etkinliğin kadınların yaşamında erkeklere göre daha fazla önem taşıması beklentimize uygun bir biçimde yapılmıştır. Örneğin, su ve kanalizasyon harcamalarının, atık su arıtma tesisi inşaatının, kaldırım yapılmasının kadınların yaşamında daha fazla önem arz etmesi beklenir. Çünkü kadınlar haneiçi üretim ve bakım sorumlulukları nedeniyle içilebilir sağlıklı suya, kanalizasyon şebekesine ve yaşlı, çocuklar ve kendilerinin rahat hareket edebileceği kaldırımlara erkeklere göre daha fazla ihtiyaç duyarlar.

Aslında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe yaklaşımlarında kadın ve erkeklerin ayrı ayrı gözetilerek kaynakların etkinliğinin analiz edilmesi esastır. Ancak, yukarıda belirttiğimiz kadın-erkek kırılımında veri bulunmaması nedeniyle, bu çalışmada böylesi bir ayrıma yer veremedik. Türkiye’de kadına dönük eşitsizliğin derinliği ve sorun alanının büyüklüğü nedeniyle, önceliğin kadınların dirliğinin açıklanabilmesi olmasının ve bütçe kalemlerinin kadınların dirliğini etkilemesi koşuluyla belirlenmesinin çalışmamızın amaç, hedef ve kurgusu ile çelişen bir durum yaratmadığı kanısındayız.

Belirtilen seçimler doğrultusunda 3 farklı matris aracılığıyla DTCDB denetimi yapılmıştır. Belediyenin planlanan harcamalarının dağılımı aşağıdaki kırılımlar temelinde yapılandırılan matrisler yardımıyla incelenmiştir:

- i. Yapabilirlikler – Belediye Fonksiyonları
- ii. Yapabilirlikler – Belediyenin Organizasyon Yapısı
- iii. Belediyenin Organizasyon Yapısı – Belediye Fonksiyonları

Yapabilirlikler ve belediye fonksiyonları kırılımı belediyenin kaynaklarının hangi sorumluluk ve işlevler üzerinden kadınların yapabilirliğini etkilediğini incelememize olanak sağlarken, yapabilirlikler ve belediyenin organizasyon yapısı kırılımı, kadınların yapabilirliğinde dönüştürücü olan sorumlu birimlerin kimler olduğunun açığa çıkmasını ve

bu birimlerin bütçelerinden ne kadarının toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderici faaliyetlere ayrıldığını görmemizi sağlar. Belediyenin organizasyon yapısı ve belediye fonksiyonları kırılımı ise yapabilirliklerle ilgili harcamaların birimler ve işlevler temelinde dağılımını, yani, dirlik temelli toplumsal cinsiyete duyarlı bütçenin idari dağılımını görmemizi sağlamaktadır.

3. Kars Belediyesi'nin Dirlik Temelli Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Denetimi

Kars Belediye bütçesinin yapabilirlikler yaklaşımıyla toplumsal cinsiyet denetimi, Belediye'nin 2013 Performans Programı esas alınarak yapılmıştır. Belediye'nin planlanan hizmet ve harcamalarının ne kadarının toplumsal cinsiyet dirliğine katkıda bulunduğu, yukarıda ayrıntılı olarak anlatılan üç farklı matris temelinde incelenmiştir. Kars Belediyesi'nin 2013 için öngördüğü toplam bütçe 49.172.530 TL'dir. Yapabilirliklerle ilişkili harcamalar (30.809.000 TL) toplam bütçenin oldukça yüksek bir bölümünü (yüzde 62,7) oluşturmaktadır (Tablo 3.1.). Her bir yapabilirlik alanı için Belediye'nin yapabilirlikler bütçesi aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

En fazla kaynağın ayrıldığı **Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim** yapabilirliğine yönelik harcamaların toplam yapabilirlik harcamalarına oranla fonksiyonel dağılımını incelediğimizde (Tablo 3.2.), imar ve şehircilik (yüzde 20,8), çevre (yüzde 15,8) ve ulaşım (yüzde 11,4) işlevlerinin öne çıktığını görmekteyiz. İmar ve şehircilik faaliyetleri içinde içme suyu şebekesinin yenilenmesi ve atık su arıtma tesisi inşaatının tamamlanması öne çıkarken, çevre fonksiyonu çerçevesinde evsel atık toplamada vatandaş memnuniyetinin artırılması için kaynak ayrılması en büyük harcama kalemi olarak planlanmıştır. Ulaşım ile ilgili olarak tek ve büyük kalem 2015 yılına kadar imarlı ve yeni imara açılan bölgelerde yol ağının her yıl en az 20 km genişletilmesidir. Bu yapabilirliğe yönelik harcamalarda, Kars Belediyesi'nin Fen İşleri (yüzde 25,6), Su İşleri (yüzde 11,4) ve Temizlik İşleri (yüzde 8,6) Müdürlükleri öne çıkmaktadır (Tablo 3.4.).

İkinci önemli yapabilirlik **Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim** sadece ulaşım fonksiyonunu ile ilişkilidir (Tablo 3.1.). Bu harcamaları oluşturan faaliyetlerin kaldırım ve tretuvarların bakımının yapılması, asfaltlama çalışmaları, trafik sinyalizasyon, her yıl birer tane kavşak ve meydan düzenleme çalışması yapılması, yönlendirme tabelaları ve yol işaretleme gibi üst yapı çalışmaları olduğu görülmektedir. Engellilere

göre kaldırım yapılması, sokakların çıkılabilir ve yürünebilir hale gelmesi, sadece kent içinde kadınların hareketliliğini kolaylaştırması nedeniyle değil, bakım işinin (yaşlı, çocuk, engelli) kadınların sorumluluğu olması nedeniyle de kadınların yapabilirliklerini artırmasını beklediğimiz önemli etkinliklerdir. Bu yapabilirliğe yönelik harcamalar, Kars Belediyesi'nin Fen İşleri ve Ulaşım Hizmetleri müdürlüklerinin bütçelerinden yapılmaktadır ve toplam yapabilirlik harcamalarına oranla Fen İşleri Müdürlüğü'nün payı yüzde 18,5 iken, Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü'nün payı yüzde 15,3'tür (Tablo 3.4.).

Boş Zaman ve Spor Etkinliklerine Erişim yapabilirliğine yönelik harcamaların toplam yapabilirlik harcamaları içindeki payı yüzde 4,3 gibi oldukça düşük bir düzeydedir. Fonksiyonel dağılımı itibariyle, çevre (yüzde 2,6) ve sosyal hizmetlerin (yüzde 1,3) öne çıktığı görülmektedir (Tablo 3.2.). Çevre ile ilişkili etkinlikler esas olarak 2015 yılına kadar aktif yeşil alan miktarının yüzde 10 oranında artırılmasını ve park, bahçe ve refüjlerin düzenli olarak bakımlarının sağlanmasını içermektedir. Üç yeni parka spor gereçlerin konması ise sosyal hizmetler fonksiyonu ile ilişkili en önemli harcama kalemidir. Bunların yanı sıra her yıl en az bir sportif, en az iki kültürel etkinlik düzenlenmesi, spor tesisleri ve stadyum yapımına destek olunması planlanmaktadır. Boş Zaman ve Spor Etkinliklerine Erişim yapabilirliğine yönelik harcamaların küçük bir kısmı Kars Belediyesi'nin Özel Kalem Müdürlüğü (yüzde 0,4), kalan kısmı ise Park ve Bahçeler Müdürlüğü (yüzde 3,9) tarafından karşılanmaktadır (Tablo 3.4.).

Toplumsal ve Siyasi Katılım yapabilirliği, toplam yapabilirlik harcamalarından aldığı yüzde 3,6 pay ile Kars Belediyesi'nin en çok önem verdiği dördüncü yapabilirlik alanı olmuştur (Tablo 3.2.). Diğer bir deyişle, demokrasi ve katılımcılık konusu sağlık, kültür ve turizm, sosyal hizmetler ve emek ve istihdam işlevlerine göre, Belediye'nin daha fazla öncelik verdiği bir alan olarak öne çıkmıştır. Ayrıntısına inildiğinde, bu yapabilirliğe ilişkin en büyük üç kalemin sırasıyla, 2015 yılına kadar Kars'ta Belediye çalışmalarını kamuoyuna aktarma, böylece toplumsal dayanışmayı güçlendirme çalışmaları; temsil ve ağırlama faaliyetleri ve birim yöneticileri, muhtarlar ve STK'larla yapılan toplantılar olduğu görülmektedir. Yine bu yapabilirlikle ilişkilendirilebilecek ancak ayrıntısı net bir biçimde programda yer almayan “Kadın Çalışmaları Komisyonu çerçevesinde yapılan çalışmalar” faaliyetinin karşısında herhangi bir bütçe olmaması da dikkat çekmektedir. Toplumsal ve Siyasi Katılım yapabilirliğine yönelik harcamaların neredeyse tamamı Özel Kalem (yüzde 2) ve Basın Yayın ve Halkla İlişkiler (yüzde 1,5) Müdürlükleri tarafından karşılanmaktadır (Tablo

3.4.). Özel Kalem Müdürlüğü'nün, Kadın Çalışmaları Birimi'nin de bağlı olduğu müdürlük olması sebebiyle, kadınların dirliği için özel bir önemi bulunmaktadır.³

Bakım Hizmetlerine Erişim yapabilirliğine ilişkin harcamaların payının düşüklüğü (yüzde 1,3) dikkat çekicidir (Tablo 3.2.). Bakım meselesi kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasi hayata katılımının, dolayısıyla, kadınların dirliğinin en önemli belirleyicilerindedir. Kadınlar için yaşamsal olan bu yapabilirlik yalnızca sosyal hizmetler fonksiyonu ile ilişkili etkinliklerden etkilenmektedir. Bu alanda belediyenin en önemli kaleminin yaşlılara yardım yapılması olduğu, bunun yanı sıra az miktarda kaynağın üç engelli vatandaşa akülü araba temini, huzurevi yapımına destek olunması ve mezarlığın bakımı ve düzenlenmesine ayrıldığı gözlenmektedir. Bu yapabilirliğe yönelik harcamalar, Özel Kalem ve Park ve Bahçeler Müdürlükleri'nin bütçelerinden yapılmaktadır. Burada yüzde 1,3'lük bütçenin neredeyse tamamı Özel Kalem Müdürlüğü'ne aittir (Tablo 3.4.).

Kadınları oldukça yakından ilgilendiren bir alan olmasına rağmen, **Sağlığa Erişim yapabilirliğine** yönelik harcamaların toplam bütçe içindeki payı ancak yüzde 1,1'dir (Tablo 3.2.). Bu harcamayı oluşturan tek kalem ise 2015 yılına kadar mezbaha ve canlı hayvan denetiminde her yıl yüzde 10 artış sağlanmasıdır. Bu da, sağlık alanında Belediye'nin doğrudan kadınlara yönelik hizmetlerinin eksikliğini gözler önüne serer. Bu yapabilirliğe yönelik harcamalar, Kars Belediyesi'nin Veteriner İşleri Müdürlüğü'nün bütçesinden yapılmaktadır (Tablo 3.4.).

Ücretli İstihdama ve Uygun Çalışma Koşullarına Erişim yapabilirliği yalnızca emek ve istihdam fonksiyonu altındaki tek bir faaliyetten (işyeri açma ve çalışma ruhsatı verilmesinden) etkilenmektedir ve toplam yapabilirlik harcamalarından yüzde 1 pay almaktadır (Tablo 3.2.). İşyeri açma ve çalışma ruhsatı verilmesine yönelik kaynak, Kars Belediyesi'nin Zabıta Müdürlüğü'nün bütçesinden ayrılmıştır. Kadın-erkek kırılımında veri olmadığından, bu çok küçük bütçeli faaliyetten etkilenen kadınları (eğer varsa) bir yana koyarsak, Belediye'nin kadınların istihdama katılımıyla ilgili başka hiçbir performans hedefinin olmadığı görülmektedir.⁴

³ Kadın Çalışmaları Birimi'nin norm kadroda ayrı bir birim olarak yeri olmamasından dolayı bu birimin harcamaları Özel Kalem Müdürlüğü altında gösterilmektedir (Günlük Şenesen vd., 2014, s. 114).

⁴ Öte yandan, programda yer almamakla birlikte Belediye SODES ortaklığı ile gerçekleştirilen yaşlı bakım projesi kapsamında 5 kadın 5 erkek olmak üzere toplam 10 bakım personelinin istihdamı ve belediyenin kendi kaynaklarını kullanmadan İŞKUR finansmanı ile yürütmekte olduğu Toplum Yararına Çalışma Programı (TYÇP)

Parasal Gelire Erişim yapabilirliği de tek bir kalemden (asker ailelerine yapılan yardımdan) oluşmakta, yalnızca sosyal hizmetler fonksiyonundan etkilenmekte ve Kars Belediyesi'nin Özel Kalem Müdürlüğü'nün bütçesinden yapılmaktadır (yüzde 0,7) (Tablo 3.2. ve 3.4.). Programda aynı/nakdi başka desteklerden söz edilmemektedir. Bu haliyle, kadınların parasal gelire erişimi programda öncelikli görünmemektedir.

Eğitim ve Öğrenime Erişim yapabilirliğine yönelik harcamaların yalnızca çevre fonksiyonu altındaki etkinliklerden oluştuğu görülmektedir. Toplam yapabilirlik harcamalarının yüzde 0,6'sı kadar olan bu harcamaların Temizlik İşleri Müdürlüğü'nün çevre koruma bilincinin geliştirilmesi, geri dönüşüm ve atık yönetimi gibi konulardaki seminer eğitim çalışmaları olduğu gözlenmiştir (Tablo 3.2. ve 3.4.). Bunların dışında belediyenin eğitim ve öğretim yapabilirliğine ilişkin bir etkinliği bulunmamaktadır.

Kars Belediyesi'nin 2013 performans programında **Şiddetsiz Bir Yaşama Erişim** yapabilirliğine yönelik harcaması bulunmamaktadır. Kars Belediyesi'nin, açmış olduğu sığınmaevinde güvenlik ve gizliliği sağlamada sorunlar çıkınca, ilgili kurumsal hizmet sunumunu Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na devrettiği öğrenilmiştir (Günlük Şenesen vd., 2014, s. 112). Dolayısıyla, programda doğrudan bir harcama olmamasının ya da harcamanın görünmemesinin nedeni bu durumla açıklanabilir. Ancak, Belediye'nin bu yapabilirliğe ilişkin harcamalarının izlenebilirliğini engellediği de gözden kaçırılmamalıdır.

Kars Belediyesi'nin faaliyetlerini ve bütçesini toplumsal cinsiyet dirliği açısından değerlendirme bulgularımızı şöyle özetleyebiliriz: Kadınların yapabilirliklerini olumlu etkilemesini beklediğimiz harcamaların toplam bütçeden aldığı payın yüksek olması, Kars Belediyesi'nin kadınların dirliği üzerinde etkili bir belediye olma ihtimalini artıran olumlu bir özelliktir. Bu harcamalar toplam belediye bütçesinin yüzde 62,7'sini oluşturur. Bununla birlikte, Kars Belediye bütçesinin yapabilirlikler temelindeki denetimi, yapabilirlik harcamalarında gerek yapabilirlikler ve belediye fonksiyonları, gerekse belediye birimleri temelinde önemli yoğunlaşmaları ortaya koymaktadır. Yapabilirlikler temelinde en büyük iki kalemin toplam yüzde 87,4 payla Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim ile Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim olduğu ortaya çıkmakta; benzer şekilde, ulaşım, imar ve şehircilik ile çevre fonksiyonları yapabilirlik harcamalarından yüzde 85 pay almaktadır. Müdürlükler

temelinde de, Fen İşleri, Ulaşım Hizmetleri ve Su İşleri Müdürlüklerinin harcamalardan aldığı pay yüzde 70,8'dir.

Kars Belediye'sinde yapabilirliklerle ilişkili harcama dağılımı kentsel altyapı ve ulaşım alanında yoğunlaşırken, kadınların ancak bu alanlardaki yapabilirliklerinin (özellikle Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim ile Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim) iyileşeceği öngörülebilir. Kadınların dirliği ile ilişkilendirilebilecek diğer sağlık, kültür ve turizm, sosyal hizmetler, emek ve istihdam ve demokrasi-katılımcılık gibi alanlardaki harcamaların düşüklüğü, kadınların bütünlüklü dirliğini göz önünde bulundurduğumuzda önemli eksikliklere işaret etmektedir. Bakım Hizmetlerine Erişim faaliyetleri yetersiz görünmekte, Toplumsal ve Siyasi Katılım yapabilirliğine yönelik harcamalar, Bakım Hizmetlerine Erişim harcamalarından daha fazla planlanmaktadır. Oysa, kadınlar için yaşamsal öneme sahip bakım hizmetlerinin yokluğunda toplumsal ve siyasi katılımın etkisinin sınırlı kalması kaçınılmazdır. Kadınların istihdama katılımı, parasal gelire erişimi, sağlık ve eğitim alanlarındaki etkinliklerin görece daha az planlanması, bütçeden ayrılan kaynakların düşüklüğü ile birlikte bu alanların Kars Belediyesi'nin önceliği olmadığını göstermektedir.

Kadın Çalışmaları Birimi'nin bağlı olduğu ve kadınların dirliğini önemli ölçüde etkileyebilecek sosyal hizmet faaliyetlerinin pek çoğu ile ilişkili olan Özel Kalem Müdürlüğü'nün yapabilirlikler bütçesindeki payının çok düşük olduğu (yüzde 4,2) görülmektedir (Tablo 3.6.). Üstelik, Kadın Çalışmaları Birimi çerçevesinde yapılan çalışmalar için 2013 Performans Programında açık/izlenebilir bir bütçenin ayrılmamış olması, bütçeleme süreçlerinde kadın çalışmalarının kurumsal yapısının henüz oluşmadığının da işaretidir.

Bulgularımızdan hareketle, çeşitli alanlarda olumlu çabalar olsa da, kadınları ve onların toplum içindeki yapabilirliklerini topyekûn geliştirmeyi merkeze alan bir planlama ve bütçeleme anlayışının Kars Belediyesi 2013 Performans Programı'na yansımadağı söylenebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Kars Belediyesi 2013 Performans Programı'na dayanan bir Dirlik Temelli Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe uygulaması gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de ilk defa uygulanan bu yöntemle Kars Belediye bütçesinin yapabilirlikler yaklaşımıyla toplumsal cinsiyet denetimi yapılmış, Belediye'nin planlanan hizmet ve harcamalarının ne kadarının

toplumsal cinsiyet dirliğine katkıda bulunduğu üç farklı matris temelinde ortaya konmuştur.

Bulgularımıza göre, kadınların yapabilirliklerini olumlu etkilemesini beklediğimiz harcamaların toplam bütçeden aldığı payın (yüzde 62,7) yüksek olması, Kars Belediyesi'nin kadınların dirliği üzerinde etkili bir belediye olma ihtimalini artıran olumlu bir özelliktir. Bununla birlikte, *Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim* ve *Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim* alanlarına ilişkin harcamaların toplam harcamalar içindeki payı yüzde 90'a yakındır. *Ulaşım, imar ve şehircilik* ve *çevre* fonksiyonları yapabilirlik harcamalarından yüzde 85 pay almaktadır. Müdürlükler temelinde ise, Fen İşleri, Ulaşım Hizmetleri ve Su İşleri Müdürlüklerinin harcamalardan aldığı pay yüzde 71 civarındadır. Dolayısıyla, kadınların dirliği ile ilişkilendirilebilecek diğer sağlık, kültür ve turizm, sosyal hizmetler, emek ve istihdam ve demokrasi ve katılımçılık gibi alanlardaki harcamaların düşüklüğü, Kars Belediyesi'nin kadınların dirliğine bütünlüklü bir etkide bulunma açısından eksik kaldığına ve kentsel gelişmişliğe ilişkin altyapı, imar vb. harcamaların önceliklendirildiğine işaret etmektedir. Ayrıca, Kadın Çalışmaları Birimi'nin çalışmaları için 2013 Performans Programı'nda açık/izlenebilir bir bütçenin ayrılmamış olması, bütçeleme süreçlerinde kadın çalışmalarının kurumsal altyapısının henüz oluşmadığını düşündürmektedir. Özetle, çeşitli alanlarda olumlu çabalar olsa da, kadınları ve onların toplum içindeki yapabilirliklerini topyekûn geliştirmeyi merkeze alan bir planlama ve bütçeleme anlayışının Kars Belediyesi 2013 Performans Programı'na yansımadağı söylenebilir.

DTCDB yaklaşımının Türkiye'deki ilk uygulaması olan çalışmamızın ortaya koyduğu bir diğer sonuç da, yaklaşımın bu tür uyarlamasının, performans programları karşılaştırılabilir formatta ve ayrıntıda hazırlandığı ölçüde, kentler, kurumlar ya da dönemler arası karşılaştırmalar için elverişli bir çerçeve sunmasıdır. Ayrıca, kadınların dirliği temelinde politika alanları ve kaynak tahsisi için bir kanıt temeli oluşturan çalışmamız, kamu politika tasarımında cinsiyetlerarası eşitsizliği bir başlangıç noktası olarak gören merkezi/yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği hedefiyle eşleşen bir bütçe tasarımı için de model oluşturabilir. Bununla birlikte, DTCDB yaklaşımının uygulama başarısının kadın-erkek kırılımlı verilerin kalitesi ve erişilebilirliğiyle çok yakından ilişkili olduğunu da vurgulamalıyız. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyete duyarlı veri ve göstergelerin türetilmesi, erişilebilirliğinin sağlanması, merkezi/yerel yönetimlerce yerine getirilmesi gereken önemli bir sorumluluktur.

Tablo 2.1. Kars Belediyesi Performans Programı ve Yapabilirlik Eşleştirilmesi Örneği

Performans Programı 2013	Planlanan Bütçe (TL)	Sorumlu Birim	Yapabilirlikler Matrisindeki Konumu (Yapabilirlik/Fonksiyon)
<p>Stratejik Amaçlar ve Hedefler</p> <p>7. Stratejik Amaç: Belediyenin teknolojik bilişim altyapısını geliştirecektir.</p> <p>4. Hedef: Vatandaşların 2015 yılına kadar Belediyenin yapmış olduğu çalışmalarını güncel olarak basın ve web sayfası yolu ile almaları için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.</p>	35.000	Bilgi İşlem Müdürlüğü	Toplumsal ve siyasi katılım/Demokrasi ve Katılımcılık
<p>8. Stratejik Amaç: Kentsel altyapı geliştirilecektir.</p> <p>1. Hedef: 2015 yılına kadar imarlı ve yeni imara açılan bölgelerde yol ağı her yıl en az 20 km genişletilecektir.</p> <p>2. Hedef: 2015 yılına kadar içme suyu şebekesi yenilenecektir.</p> <p>5. Hedef: 2015 yılına kadar Kars şehir merkezindeki kaldırım ve trotuarların her yıl en az %10 unun kontrolden geçirilerek bakımları sağlanacak gerekirse yenilenecektir.</p> <p>6. Hedef: 2015 yılına kadar Belediye görev alanlarında asfaltlama çalışmaları sürdürülecektir.</p> <p>7. Hedef: 2015 yılına kadar vahşi çöp deponi alanlarının %20 sinin rehabilitasyonu tamamlanacaktır.</p>	<p>3.500.000</p> <p>3.500.000</p> <p>2.400.000</p> <p>3.300.000</p> <p>2.200.000</p>	<p>Fen İşleri Müdürlüğü</p> <p>Su İşleri Müdürlüğü</p> <p>Fen İşleri Müdürlüğü</p> <p>Fen İşleri Müdürlüğü</p> <p>Fen İşleri Müdürlüğü</p>	<p>Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim/Ulaşım</p> <p>Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim/İmar şehircilik</p> <p>Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim/Ulaşım</p> <p>Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim/Ulaşım</p> <p>Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim/Çevre</p>
<p>9. Stratejik Amaç: Kent içi ulaşım sistemi geliştirilecektir</p> <p>1. Hedef: 2015 yılına kadar trafik sinyalizasyonunu tamamı yeniden düzenlenecektir.</p> <p>2. Hedef: 2015 yılına kadar her yıl birer tane kavşak ve meydan düzenleme çalışması yapılacaktır.</p> <p>3. Hedef: 2015 yılına kadar her yıl yönlendirme tabelaları en az % 10 artırılacaktır.</p> <p>4. Hedef: 2015 yılına kadar Kars şehir merkezindeki yol işaretleme çalışmaları tamamlanacaktır</p>	<p>2.400.000</p> <p>1.000.000</p> <p>500.000</p> <p>805.000</p>	<p>Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü</p> <p>Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü</p> <p>Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü</p> <p>Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü</p>	<p>Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim/Ulaşım</p> <p>Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim/Ulaşım</p> <p>Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim/Ulaşım</p> <p>Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim/Ulaşım</p>

Tablo 3.1. Kars Belediyesi-Yapabilirlikler-Fonksiyonlar Harcama Matrisi (TL, 2013)

(000 TL) Yapabilirlikler/Fonksiyonlar	İmar ve Şehircilik	Çevre	Ulaşım	Sağlık	İfaiye ve Afet Yönetimi	Kültür ve Turizm	Sosyal Hizmetler	Emek ve İstihdam	Demokrasi ve Katımcılık	TOPLAM
Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim	6.403	4.862	3.500	145	1.600					16.510
Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim			10.405							10.405
Boş Zaman ve Spor Etikliklerine Erişim		808				110	400			1.318
Bakım Hizmetlerine Erişim							414			414
Toplumsal ve Siyasi Katılım									1.112	1.112
Ücretli İstihdama ve Uygun Çalışma Koşullarına Erişim								300		300
Parasal Gelire Erişim							220			220
Sağlığa Erişim				330						330
Eğitim ve Öğrenime Erişim		200								200
Şiddetsiz Bir Yaşama Erişim										0
TOPLAM	6.403	5.870	13.905	475	1.600	110	1.034	300	1.112	30.809

Tablo 3.2. Kars Belediyesi-Yapabilirlikler-Fonksiyonlar Harcama Matrisi (%)

(%)Yapabilirlikler / Fonksiyonlar	İmar ve Şehircilik	Çevre Ulaşım	Sağlık	İtfaiye ve Afet Yönetimi	Kültür ve Turizm	Sosyal Hizmetler	Emek ve İstihdam	Demokrasi ve Katılımcılık	TOPLAM
Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim	20,8	15,8	0,5	5,2					53,6
Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim		33,8							33,8
Boş Zaman ve Spor Etkinliklerine Erişim		2,6			0,4	1,3			4,3
Bakım Hizmetlerine Erişim						1,3			1,3
Toplumsal ve Siyasi Katılım								3,6	3,6
Ücretli İstihdama ve Uygun Çalışma Koşullarına Erişim							1,0		1,0
Parasal Gelire Erişim						0,7			0,7
Sağlığa Erişim			1,1						1,1
Eğitim ve Öğrenime Erişim		0,6							0,6
Şiddetsiz Bir Yaşama Erişim									0,0
TOPLAM	20,8	19,1	1,5	5,2	0,4	3,4	1,0	3,6	100,0

**Tablo 3.3. Kars Belediyesi-Yapabilirlikler-Organizasyon Yapısı
Harcama Matrisi (TL, 2013)**

	Bas. Yer. ve Halk. İlişk. Yapısı	Bilgi İşlem Md.	Fen İşleri Md.	Hıncuk İşleri Md.	İmar ve Şehircilik Md.	İnsan Kaynakları İşletme ve Eğitim Md.	İhtiyaç Hizmetleri Md.	Mali Hizmetler Md.	Özel Kalemler Md.	Park ve Bah. Md.	Su İşleri Md.	Teminlik İşleri Md.	Ulaştırma Hiz. Md.	Vet İşleri Md.	Yazın İşleri Md.	Zab. Md.	TOPLAM
Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim			7.900		703		1.600				3.500	2.602		145			16.510
Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim			5.700										4.705				10.405
Boş Zaman ve Spor Erişimlerine Erişim									110	1.208							1.318
Bakım Hizmetlerine Erişim									352	62							414
Toplumsal ve Şirazi Kurulum	472	35							605								1.112
Ücretli İstihdama ve Uyum Çalışma Kosullarına Erişim																300	300
Parasız Gelire Erişim									220								220
Sağlığa Erişim														330			330
Eğitim ve Öğrenme Erişim																200	200
Şüphesiz Bir Yaşama Erişim																	0
TOPLAM	472	35	13.600	0	703	0	1.600	0	1.287	1.170	3.500	2.882	4.705	475	0	300	39.899

**Tablo 3.4. Kars Belediyesi-Yapabilirlikler-Organizasyon Yapısı
Harcama Matrisi (%)**

(%) Yapabilirlikler (Organizasyon Yapısı	Bas. Vay. ve Halkla İliş. Md.	Bilgi İşlem Md.	Fen İşleri Md.	Hukuk İşl. Md.	İmar ve Şehirc İlk. Md.	İnsan Kay. ve Eğitim Md.	İşletme ve İst. Md.	İhtiyaç Md.	Mali Hesab. Md.	Özel Kalemler Md.	Park ve Bah. Md.	Su İşleri Md.	Temizlik İşleri Md.	Ulaşım Hiz. Md.	Veteriner İşleri Md.	Yan İşleri Md.	Zabıt Md.	TOPLAM
Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim			25,6		2,3		5,2					11,4	8,6		0,5			53,6
Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim			18,5											15,3				33,8
Boş Zaman ve Spor Etkinliklerine Erişim								0,4			3,9							4,3
Bakım Hizmetlerine Erişim										1,1	0,2							1,3
Toplumsal ve Sosyal Katılım	1,5	0,1								2,0								3,6
Ücretli İstisnadına ve Uygun Çalışma Koşullarına Erişim																	1,0	1,0
Parasal Getire Erişim										0,7								0,7
Sağlığa Erişim Eğitim ve Öğrenime Erişim															1,1			1,1
Şifalıdır Bir Yaşama Erişim													0,6					0,6
TOPLAM	1,5	0,1	44,1	0,0	2,3	0,0	0,0	5,2	0,0	4,2	4,1	11,4	9,3	15,3	1,5	0,0	1,0	100

**Tablo 3.5. Kars Belediyesi-Organizasyon Yapısı-Fonksiyonlar
Harcama Matrisi (TL, 2013)**

(000 TL) Organizasyon Yapısı/Fonksiyonlar	İmar ve Şehircilik	Çevre	Ulaşım	Sağlık	İtfaie ve Afet Yönetimi	Kültür ve Turizm	Sosyal Hizmetler	Emek ve İstihdam	Demokratik Katılımcılık	TOPLAM
Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü									472	472
Bilgi İşlem Müdürlüğü									35	35
Fen İşleri Müdürlüğü	2.200	2.200	9.200							13.600
Hukuk İşleri Müdürlüğü										-
İmar ve Şehircilik Müdürlüğü	703									703
İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürlüğü										-
İşletme ve İstisrakler Müdürlüğü										-
İtfaie Müdürlüğü					1.600					1.600
Matl Hizmetler Müdürlüğü										-
Özel Kalem Müdürlüğü						110	572		605	1.287
Park ve Bahçeler Müdürlüğü		808					462			1.270
Su İşleri Müdürlüğü	3.500									3.500
Temizlik İşleri Müdürlüğü		2.862								2.862
Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü			4.705							4.705
Veteriner İşleri Müdürlüğü				475						475
Yan İşleri Müdürlüğü										-
Zabıta Müdürlüğü								300		300
TOPLAM	6.403	5.870	13.905	475	1.600	110	1.034	300	1.112	30.809

Kaynakça

- Addabbo, T. (2008). Capability approach and gender budgeting: methodological issues and applications, Nordic-Baltic Network on Gender Responsive Budgeting First International Conference on Gender Responsive Budgeting and Social Justice, Vilnius, 10–11 January. Erişim tarihi: 26 Aralık 2014, http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-type/general-resources/capability-approach-and-gender-budgeting-methodological-issues-and-applications&Itemid=563
- Addabbo, T., Lanzi, D. ve Picchio, A. (2008a). Gender auditing in a capability approach, Centro di Analisi delle Politiche Pubbliche (CAPP), paper no 4. Erişim tarihi: 15 Mart 2014, http://www.researchgate.net/publication/46459349_Gender_Auditing_in_a_Capability_Approach/file/d912f50ea895c94f29.pdf
- Addabbo, T., Badalassi G., Corrado, Picchio, A. (2008b). “Well-being gender budgets: Italian local governments cases”, Centro di Analisi delle Politiche Pubbliche (CAPP), Paper No 41. Erişim tarihi: 7 Mart 2014, http://www.capp.unimo.it/pubbl/cappapers/Capp_p41.pdf
- Addabbo, T., Lanzi, D. ve Picchio, A. (2010). Gender budgets: a capability approach, *Journal of Human Development and Capabilities: A Multi-Disciplinary Journal for People-Centered Development*, 11 (4), 479-501. Erişim tarihi: 15 Mart 2014, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/19452829.2010.520900>
- Addabbo, T., Badalassi, G., Corrado, F., Picchio, A. (2011). A social reproduction and well-being approach to gender budgets: experiments in local government level in Italy. Addis, E., de Villota, P., Degavre, F., Erksen, J. (Eds.), *Gender and well-being: the role of institutions* (ss. 105-124). İngiltere ve ABD: Ashgate Publishing.
- COE (Council of Europe). (2004). Gender mainstreaming-conceptual framework, methodology and presentation good practices, *Final report of activities of the group of specialists on mainstreaming (EG-S-MS)*, Strasbourg: Directorate General of Human Rights. Erişim tarihi: 15 Mart 2014, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG_S_MS_98_2_rev_en.pdf
- COE (Council of Europe). (2005). Gender budgeting, *Final report of the group of specialists on mainstreaming (EG-S-MS)*, Strasbourg: Directorate General of Human Rights. Erişim tarihi: 26 Aralık 2014, [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GB\(2004\)RAPFIN_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GB(2004)RAPFIN_en.pdf)
- Elson, D. (2003). Gender mainstreaming and gender budgeting, *Gender Equality and Europe's Future Conference*, Brussel. Erişim tarihi: 15 Mart 2014,

<http://www.wbg.org.uk/pdf/gender-mainstreaming-and-budgetingelsonEU2003.pdf>

- Elson, D. (2006). *Budgeting for women's rights: monitoring government budgets for compliance with CEDAW*, New York: UNIFEM.
- Günlük-Şenesen, G. (2009). Cinsiyete duyarlı bütçeleme: küresel, ulusal ve yerel boyutlar, *Uluslararası Yerel Yönetimler ve Kadın Konferansı*, Diyarbakır Bağlar Belediyesi, 3-4 Mayıs 2008, Diyarbakır, 41-47.
- Günlük-Şenesen, G. (2010). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme: Türkiye için bir değerlendirme, Sarıca (Ed.), *Tülay Arın'a Armağan-İktisat Yazıları*, (ss.77-93). İstanbul: Belge.
- Günlük-Şenesen, G. (2013). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme: kapsam, örnekler ve Türkiye için öneriler, Altuğ, Kesik ve Şeker (Ed.), (ss. 97-128), *Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar*, Ankara: Seçkin y.
- Günlük-Şenesen, G., Ergüneş, N., Yakar Önal, A., Yakut Çakar, B., ve Yücel, Y. (2014). Kamu politikaları, yerel yönetimler, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme: kadın dostu kentler, Türkiye örneği, TÜBİTAK, Proje No: 112K481.
- IPU (Inter-Parliamentary Union). (2004). Parliament, the budget and gender, *Handbook for parliamentarians*, No.6. Erişim tarihi: 12 Şubat 2014, http://www.ipu.org/PDF/publications/budget_en.pdf
- IPU (Inter-Parliamentary Union). (2007). Regional seminar on parliament, budget and gender, for european and central asian parliaments, *General Report*, Geneva. Erişim tarihi: 12 Şubat 2014, <http://www.ipu.org/splz-e/budgetgender07/report.pdf>
- Kars Belediyesi 2013 yılı Performans Programı. Erişim tarihi: 26 Aralık 2014, http://kars.bel.tr/dfiles/ffcd3e6e-276b-4309-8488-d6fae893785akars_2013_performans_prg.pdf
- Klatzer, E. ve Neumayr, M. (2006). Gender budgeting in Europa, *Materialien zu Wirtschaft und Gesellschaft Nr. 99, Konferenzdokumentation*. Erişim tarihi: 13 Şubat 2014, http://media.arbeiterkammer.at/PDF/MWuG_Ausgabe_99.pdf
- Nussbaum, M. C. (2003). Capabilities as fundamental entitlements: Sen and social justice, *Feminist Economics*, 9(2 – 3), 33 – 59.
- Robeyns, I. (2003). Sen's capability approach and gender inequality: selecting relevant capabilities, *Feminist Economics*, 9 (2-3), 61-92.
- Robeyns, I. (2008). Sen's capability approach and feminist concerns., Comim, F., Qizilbash, M., Alkire. S. (Eds.), *The capability approach: concepts*,

measures and applications (ss. 82-104). Cambridge: Cambridge University Press.

Robeyns, I. (2010). Social justice and the gendered division of Labour: possibilities and limits of the capability approach, Addabbo, T., Arrizabalaga, M., Borderías, C., Owens, A. (Eds.), *Gender inequalities, households and the production of well-being in modern europe* (ss. 25-40). İngiltere ve ABD: Ashgate Publishing.

Sen, A. (1999), *Development as freedom*, Alfred A. Knopf, USA.

Stotsky, J. G. (2006). Gender and its relevance to macroeconomic policy: a survey, *IMF Working Paper, WP/06/233*. Erişim tarihi: 10 Temmuz 2014, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06233.pdf>